

Organisation
der Vereinten Nationen
für Bildung, Wissenschaft
und Kultur

• Harz - Braunschweiger
• Land - Ostfalen
• UNESCO
• Global Geopark

Landmarkering **7**

Kohnstein

 GEO PARK®
Harz . Braunschweiger Land . Ostfalen

Harz

Organisation
der Vereinten Nationen
für Bildung, Wissenschaft
und Kultur

Harz - Braunschweiger
Land - Ostfalen
UNESCO
Global Geopark

Op 17 november 2015
besloot de 38ste algemene
vergadering van de
UNESCO een nieuw label.
Met dit label kunnen
geoparken als **UNESCO
Global Geopark** worden
onderscheiden.

Al in 2004 hadden 25 Europese en Chinese Geoparks het Global Geoparks Network (GGN) opgericht. In de herfst van hetzelfde jaar werd ook het Geopark Harz · Braunschweiger Land · Ostfalen opgenomen. Regionale netwerken, waaronder het European Geoparks Network (EGN), coördineren tot de dag van vandaag de internationale samenwerking.

De kaarten tonen de grenzen van de deelgebieden van het Geopark Harz · Braunschweiger Land · Ostfalen en de ligging van de UNESCO Global Geoparken in Europa.

UNESCO-Geoparken zijn duidelijke afgebakende, unieke gebieden. Geotopen en landschappen van internationaal belang liggen hier dicht bij elkaar. De taak van elk UNESCO-Geopark is het geologisch erfgoed te beschermen en milieueducatie en duurzame regionale ontwikkeling te bevorderen.

Handelingen die kunnen leiden tot een aanzienlijke aantasting van geotopen zijn wettelijk verboden.

1

Zechstein-gordel in de zuidelijke Harz Kohnstein Niedersachswerfen

Op onze ontdekkingstocht door het Geopark gaan we uit het gebied rondom landmarkering 6 vanuit Ilfeld met de auto, via de B4 of met de trein van de Harzer Schmalspurbahnen naar Niedersachswerfen. Beide plaatsen zijn sinds begin 2012 verenigd in de gemeente Harztor. In de richting van Niedersachswerfen volgen we de Bere, een 17 km lang riviertje dat op bijna 600 m boven NAP in het grensgebied met de deelstaat Saksen-Anhalt ontspringt. In Thüringen, aan de voet van de 334,9 m boven NAP gelegen Kohnstein, stroomt de Bere uiteindelijk in de Zorge. De Zorge komt op haar beurt uit Nedersaksen, stroomt door Ellrich, Niedersachswerfen en Nordhausen en uiteindelijk naar de Helm ten noordoosten van Heringen. Links en rechts van de Zorge ligt het deel van het UNESCO Global Geopark Harz · Braunschweiger Land · Ostfalen, waaraan de Kohnstein, een van veraf zichtbare landmarkering, zijn naam ontleent. Terwijl de

Afbouw bij de Kohnstein

natuurlijke steilheid van de berg al sinds de oudheid indruk maakt op de mensen, is de witte wand van de anhydrietmijn vandaag de dag duidelijk herkenbaar. In 1368 werd al melding gemaakt van enkele kalkbrandrijen op de Kohnstein. Vanaf 1917 liet de Badische Anilin & Soda-Fabrik (BASF) hier op grote schaal sulfaatgesteente delven voor de ammoniakfabriek in Merseburg. Het verhaal rondom het ontstaan van een omvangrijk systeem met kunstmatige holtes nam zijn loop. Tot 1935 werd ongeveer 35 miljoen ton anhydriet gebroken (deels ook in de dagbouw). Het Kohnstein-massief bestaat uit tot 400 m dik anhydriet van de Werra-laag met een gipskorst en werd in zijn hoogste delen afgesloten door restanten van het hoofddolomiet van de Staßfurt-laag. In de gipsplaten van Werra-anhydriet hebben zich tal van karstverschijnselen ontwikkeld.

Op de Kohnstein was een wallencomplex. Saxwerfe werd voor het eerst gedocumenteerd in 1208.

2

Gedenkstätte - Gedenkplaats
Mittelbau-Dora

Een belangrijke uitbreiding van het kunstmatige holte-systeem in de Kohnstein vond plaats toen in 1935 de Wirtschaftliche Forschungsgesellschaft (Wifo), een afdeling van het Rijkswaterstaatsministerie voor Economie, begon met het graven van een omvangrijk systeem van tunnels. Dat dit concrete voorbereidende werkzaamheden voor de oorlog waren, is vandaag de dag helaas zeker! Het brandstofdepot voor de Wehrmacht was in de nazomer van 1943 bijna klaar, toen de luchtaanvallen op Peenemünde het noodzakelijk maakten de productie van de raketten te verplaatsen. Daarom werd eind augustus 1943 in de Kohnstein in allerijl een subkamp van het concentratiekamp Buchenwald opgericht onder de naam 'Dora'. Voor de bouwwerkzaamheden bracht de SS mensen uit de bezettingsgebieden naar het kamp bij Nordhausen. De gevangenen werden daar dag en nacht opgesloten in de tunnels. Grote aantallen

Voormalige appelplaats

van hen werden al na enkele weken het slachtoffer van de moordende werk- en leefomstandigheden. Pas in het voorjaar van 1944 werd een bovengronds barakkenkamp gebouwd. In oktober van hetzelfde jaar kreeg het kamp de status van een onafhankelijk concentratiekamp onder de naam 'Mittelbau'. Het ontwikkelde zich tot het centrum van een groot kampcomplex met meer dan 40 subkampen en werkcommando's in de Harz. Van de 60.000 gevangenen zijn er ongeveer 20.000 gestorven. De huidige 'Gedenkstätte Mittelbau-Dora' maakt deel uit van de stichting 'Gedenkstätten Buchenwald und Mittelbau-Dora', gevestigd in Weimar. Naast de permanente tentoonstelling over het ontstaan en de functie van het kamp worden rondleidingen over het kampterrein en door de tunnels aangeboden.

We bereiken de gedenkplaats door verder te rijden op de B4 in de richting van Nordhausen en de bewegwijzerde afslag naar rechts te volgen.

Openingstijden van de permanente tentoonstelling (behalve op maandag): maart - sept. 10 - 18 uur | okt. - febr. 10 - 16 uur. Rondleidingen voor groepen op aanvraag.

☎ 0049 3631-495820

www.dora.de

3

Karst - Gips

Aardverzakking van Buchholz

Aan het einde van Buchholz in de richting van Stempeda bevindt zich een geologische breuk. Oppervlaktewater kwam hier samen met uitloogbaar gips van het Zechstein. Aanvankelijk werden door insijpeling karstgrotten gevormd, die later zijn ingezakt. Zichtbaar bewijs van dit proces is de bijna 30 m diepe aardverzakking van Buchholz.

Karstlandschappen worden gekenmerkt door bijzondere rotsformaties. Ondergrondse afwatering overheerst. Rivier- en beekbeddingen liggen daardoor tijdelijk droog. Dit komt door de goede oplosbaarheid van kalksteen, dolomiet en gips of steen- en kalkzout. In de meeste karstgebieden is het, de kalk dat tot karst (gips) wordt. Hier in het zuiden van de Harz is het echter naast dolomiet, vooral het gips dat wordt uitgelooft. Dit laatste is 100 keer makkelijker op te lossen dan kalk: 2 g gips wordt opgelost in een liter water!

Aardverzakking van Buchholz

Salzaquelle

4

Naar de Karstwandelroute

Salzaquelle

We keren terug naar het gebied ten zuiden van de Kohnstein, waar het riviertje de Salza ontspringt. Parallel aan de Zorge stroomt het na ongeveer 6 km direct in de Helme. De Salzaquelle, ook wel 'Salzaspring' genoemd, vertegenwoordigt het hydrogeologische element van de zuidelijke Harz Zechstein-gordel. Met een gemiddelde overloop van rond 400l/s is het een van de belangrijkste karstbronnen in Duitsland en geldt als de krachtigste in Thüringen. Volgens moderne ideeën is de Salzaquelle niet gebonden aan een specifieke karstwaterloop. Het draineert eerder een ondergronds stroomgebied dat zich in de Zechsteinontsluiting bevindt. Aangezien het bronwater een bijna constante temperatuur van 9,5 °C heeft, bevriest de Salza zelfs bij strenge vorst niet. Lange tijd was de rivier daarom van groot belang voor tot wel tien aangrenzende molens.

5

Onderweg op de Karstwandelroute
Kelle bij Appenrode

Vanaf de Salzaquelle wandelen we in westelijke richting over de karstwandelroute langs de Hörninger Kuppen door het natuurgebied 'Sattelköpfe'. Op de splitsing van de Karstwandelroute bij Gudersleben gaan we richting Appenrode en bereiken een gipsgrot. Het is de 'Kelle', een grot die voor het eerst in 1589 in kaart is gebracht. Oorspronkelijk bestond het uit een machtige 85 m lange hal met een grottenmeer en een kleine opening in het plafond waardoor het daglicht binnenviel. Rond 1770 begon de grot snel te vervallen, zodat het zich vandaag de dag indrukwekkend presenteert als een geheel van karstverschijnselen: een door een natuurlijke brug in tweeën gedeeld zinkgat, met een aangrenzende halfopen grot en een grottenmeer. Tot de Reformatie was de Kelle een bestemming voor pelgrims.

Kelle met grottenmeer

Een priester dompelde een kruis in het water van het grottenmeer en riep de pelgrims toe: "Kom en kijk in de Kelle, dan ga je niet naar de hell!" Er bestaat een overlevering over het ontstaan van het grottenmeer en de eigenaardige naam ervan. Ooit leefde er een arme wees in de omgeving van Ellrich, die haar hart volledig aan haar verloofde had gegeven. Maar hij bedroog haar. Dus liep ze het bos in, hilde bittere tranen, klaagde over haar lot en wilde niets liever dan de dood. En omdat alle wensen in het voorjaar uitkomen, kwam er plotseling een grote mannelijke verschijning uit het niets. Hij droeg het gereedschap van een metselaar bij zich. Hij keek met medeleven naar het meisje. Vervolgens duwde hij met volle kracht zijn troffel – Kelle – in de grond, zodat deze zich opende en het meisje aan stukken scheurde. Er wordt beweerd, dat het gezicht van een verdrietig meisje nog steeds van tijd tot tijd in het meer te zien is.

6 Rüdigsdorfer Schweiz Albastgipsbreuk Rüdigsdorf

Op de weg van Krimderode naar Rüdigsdorf ligt aan de rand van een breed uitloogdal een voormalige steengroeve. De als natuurmonument beschermde gipsgroeve maakt deel uit van het natuurbeschermingsgebied 'Rüdigsdorfer Schweiz'. Het beschermd natuurgebied staat bekend om zijn kenmerkende karstverschijnselen en bijzondere planten- en dierengemeenschappen. In de groeve werd gipsanhydriet van de Werra-laag gewonnen. De goed bewaarde steengroevewand geeft inzicht in de interne structuur van de stratigrafische laag. Het gips is fijn gelaagd. Duidelijk herkenbaar is een wisselende laag van dunne lagen zuiver wit gips, albast en grijs gips verontreinigd met klei en carbonaten. In deze wisselende afzetting worden lagen van bijzonder zuiver gips met een diameter van 20 tot 40 cm aangetroffen. Dit kogelvormig gips zijn de zogenaamde 'Alabasterkugeln'.

Kogelvormig albast

Grenssteen

7 Historische grens Alter Stolberg

Vanuit Steigerthal leidt de Stempedaer Marktweg ons direct naar steen nr. 100. Het is een van de ooit 252 artistiek bewerkte en genummerde grensstenen tussen het gebied bij Birkenkopf in het gebied van landmarkering 6 en de Alte Leipziger Straße aan de grens tussen Leimbach en Bielen. De plaatsing van de stenen langs de grens, die al in de 15^e eeuw werd genoemd, was gebaseerd op de recessie die op 30 augustus 1735 in Nordhausen eindigde en die een punt zette achter de langdurige geschillen tussen de keurvorst van Saksen en de keurvorst van Hannover over fiscale verplichtingen en smeltrechten in het gebied. Aan de Hannoveraanse kant werd het ros gekerfd, aan de Saksische kant de schrijdende leeuw van het Landgraafschap Thüringen. Bij steen nr. 100 hebben we de helft van de wandeling afgelegd, die ons naar het Hotel & Restaurant Kalkhütte in de Alter Stolberg brengt.

Glossarium

Landmarkeringen zijn zichtbare landschapspunten of buitengewoon bekende plaatsen. Ze geven oriëntering in een van de grootste Geoparken. Voor iedere landmarkering, in een deelgebied van het Geopark, is een speciale folder verkrijgbaar.

Geopunten zijn punten van bijzondere interesse. Hier is de geschiedenis van de aarde, maar ook de ontwikkeling van het cultuurlandschap goed te herkennen en te tonen. Geopunten zijn in de landmarkeringen genummerd en kunnen tot individuele geo-routes worden verbonden. Geopunt nr. 1 is altijd de plaats van de naamgevende landmarkering.

Het kaartgedeelte helpt u bij het plannen van uw eigen persoonlijke **geo-route** rond een van de twee voormalige vrije rijkssteden van de Harz, waartoe Nordhausen op 27 juni 1220 door koning FREDERIK II (1194 - 1250) werd verheven. Later was het waarschijnlijk Nordhauser Korn – graanjenever – dat een niet onaanzienlijke bijdrage leverde aan de welvaart van de stad en tijdens de DDR in herinnering bleef toen Nordhausen niet meer in het midden van Duitsland lag, maar aan de grens met de Bondsrepubliek Duitsland. Het is raadzaam om de gedistilleerde dranken op basis van graan met een alcoholgehalte van minstens 37,5 volumeprocent alleen 's avonds te genieten om niet overdag al een heldere blik op de schoonheid van de regio in de zuidelijke Harz te vertroebelen!

Bestelling van overige folders

www.harzregion.de

Gecertificeerde kwaliteitsroute Karstwandelroute

Er bestaan in de Harz twee wandelroutes gecertificeerd als kwaliteitswandelroute van 'Wanderbares Deutschland'. Het zijn de Harzer-Hexen-Stieg en de Karstwandelroute. De laatstgenoemde route omvat het ca. 100 km brede karstgebied aan de zuidelijke rand van de Harz. De 239 km lange karstwandelroute verbindt Bad Grund in Nedersaksen (landmarkering **11**) met Pölsfeld bij Allsted in Saksen-Anhalt (landmarkering **12**). Tussen Förste en de Kleiner Steinberg tussen Gudersleben (bij Ellrich) en Mauderode (bij Werther) loopt hier in Thüringen de Karstroute zelfs op twee parallelle routes. Langs het pad geven ongeveer 200 borden informatie over karstverschijnselen zoals grotten, zinkgaten en dolines, karstbronnen, ponors, beekjes, gipskegels en geologische karstpijpen.

Markering van de route

Karstwandelroute

- Legenda**
- Geoparkgrenzen
  - Deelgebied om de Landmarkering **7**
  - Karstwandelroute

8 Stadsmuren, poorten ...

Nordhausen

Voortdurende vetes met de graven van Hohnstein, Stolberg en Schwarzburg vereisten vanaf de Middeleeuwen tot aan de moderne tijd de voortdurende uitbreiding van de stadsversterkingen, die bestonden uit muren en verdedigingstorens. De toegang tot de kern van Nordhausen, die tot 1802 een vrije rijksstad was, werd verkregen door vier hoofdboorten: Töpfertor, Rautentor, Neuwegstor en Barfüßertor. De stenen voor de bouw van de vestingwerken moesten door de omliggende dorpen worden geleverd. Het dolomiet dat vooral als bouwsteen werd gebruikt, werd gewonnen uit de Kohnstein. Een luchtaanval kort voor het einde van de Tweede Wereldoorlog verwoestte op 4 april 1945 meer dan 70% van de stad. Dit is een van de redenen waarom slechts rond 1.600 m van de stadsmuur nog bewaard is gebleven en bezichtigd kan worden. Geologie en stadsgeschiedenis worden in het Museum Flohburg in de Barfüßerstraße duidelijk gepresenteerd.

Museum Flohburg Nordhausen

Wernaer poort in Ellrich

9 ... en torens

Ellrich

De stadsmuur van Ellrich, die in 1315 voor het eerst wordt vermeld in een document van de Hohnsteiner graven, is ook de moeite waard om te bekijken. Enkele jaren eerder, in 1292, werd Ellrich al beschreven als een 'civitas' – een stad. Onder de heerschappij van de Hohnsteiner graven kreeg Ellrich in 1332 het recht om munten te slaan. De stadsmuur bestaat uit dubbelwandig en gemiddeld 90 cm dik natuursteenmetselwerk (met invulmetselwerk), dat zich aanzienlijk verbreedt boven de funderingsgewelven. Dolomiet in combinatie met anhydriet werd ook in Ellrich als bouw materiaal gebruikt. Een bezoek aan één van de oudste vakwerkhuisen in Ellrich in de Hospitalstraße is bijzonder aan te bevelen. Hier vindt u het Heimatmuseum (streekmuseum) en in de buurt de hospitaalkapel 'St. Spiritus' uit de 16e eeuw. Een prachtig overzicht van de stad en de omgeving is te verkrijgen vanaf de Ravensturm.

Flohburg - Nordhausen - Museum
Di - zo 10 - 17 uur
☎ 0049 3631-4725680

Heimatmuseum Ellrich
Apr. - okt. zo 15 - 17 uur
☎ 0049 36332-260

10

Moordkruis I

Klokkenstenen Steigerthal

We maken een uitstapje naar de westelijke rand van de Alter Stolberg, een kleine uitloper van de Harz. Daar, op de oude heerweg naar Magdeburg, ligt het dorp Steigerthal, waarvan het bestaan als 'villa stegerdal' al beschreven staat in een oorkonde dat in 1288 in Walkenried werd opgesteld. Vanaf 1414 werd het dorp eigendom van de graven van Stolberg. Daarvoor was het sinds 1345 in het bezit van het klooster in Ilfeld. Ongeveer 1 km ten zuidwesten van Steigerthal bevindt zich op de Haard, een steengroep. Volgens de overlevering herinneren een porfierkruis en twee zijstenen eraan dat hier een klokkengieter uit Stolberg zijn gezelschap vermoordde, omdat die de klokken beter had gegoten dan zichzelf. De daadwerkelijke leeftijd van de steengroep is niet bekend. Een moordkruis moet de voorbijganger aan de doden herinneren en voor hun ziel bidden.

Klokkenstenen

Steenkruis Sülzhayn

11

Moordkruis II

Steenkruis Sülzhayn

We keren terug naar het gebied van de stad Ellrich, waarin Sülzhayn al in 1994 is opgegaan. De stad, die tot 1866 tot het koninkrijk Hannover behoorde, is idyllisch gelegen in het historische drielandenpunt met het hertogdom Braunschweig en Pruisen. Sülzhayn lag plotseling in een afgezet gebied. Het voormalige 'Davos van het Noorden' was alleen toegankelijk met een bezoekerspas. Sinds 1990 komt het luchtkuuroord, dat ooit werd gekenmerkt door talrijke grote sanatoria, weer voorzichtig tot bloei. In de volksmond wordt beweerd dat het kruis aan de Hohe Straße bij Sülzhayn is opgericht ter nagedachtenis aan een monnik die hier werd vermoord. Hij zou in 1774 het slachtoffer zijn geworden van een dodelijke roofoverval, toen hij op weg naar huis was met de opbrengst uit de verkoop van producten van het klooster Walkenried.

12

Grindwinning & zomervermaak Goldene Aue bij Nordhausen

Als gevolg van de verheffing van de Harz en de intensieve zoutuitspoeling in het Tertiair, meer dan 2,6 miljoen jaar geleden, ontstond er parallel aan de zuidelijke rand van de Harz een enorm verzakkingsgebied. Het wordt in het zuiden begrensd door de Windleite en het Kyffhäusergebirge. De Zorge stroomt al zo'n 400.000 jaar, in het Pleistoceen, door dit verzakkingsgebied. Het was ook de Zorge die hier in de Goldene Aue het erosiepuin van de Harz afzette. De ontstane grindlichamen worden met behulp van het grondwater doorsijpelt, waardoor grote meren als gevolg van de grindwinning achterblijven. Ze kenmerken het beeld van de Goldene Aue tussen de rivieren Zorge en Helme, die bij Heringen als Helme samenkomen. Sommige van de nieuwe meren hebben inmiddels een naam gekregen: Bielener See, Sundhäuser See, Forellensee en Mówensee. Intussen zijn er ook aantrekkelijke ligplaatsen.

Sundhäuser See

Informatiepunt Werna

13

Functioneel model Geopark-Informatiecentrum Werna

Helemaal aan het eind van onze tocht door het karstlandschap van het zuidelijke Harzvoorland rijden we terug naar het noorden op de B4. In Niedersachswerfen buigt een weg af via Appenrode en Werna naar Ellrich. Ter afsluiting van onze kleine ontdekkingsreis willen we een bezoek brengen aan het Geopark Informatiecentrum in Werna. Het centrum bevindt zich in het gerenoveerde huis van de inspecteur van een voormalige havezate. Het belangrijkste stuk van de tentoonstelling is een functioneel model van het karstlandschap. Er is ook een expositie over de glasindustrie, een ruimte over de plaatselijke geschiedenis met een historische keuken en grensstenen. Het hoofdgebouw met imposant vakwerk, werd gebouwd door Freiherr ERNST LUDWIG CHRISTOF VON SPIEGEL ZUM DESENBERG (1711 – 1785). Het wordt aangevuld door een park met oude eiken en een waterlelievijver.

Openingstijden Geopark-Informatiepunt:
Ma - vr 11 - 16 uur en op aanvraag
☎ 0049 36332-72257

NBW
Nordharz Geopark
Baustoffwerke GmbH

Geologische ontwikkeling van het gebied

In de periode 300 - 150 miljoen jaar geleden bestond het laatste grote supercontinent in de geschiedenis van de aarde. De bekende pool- en geowetenschapper Alfred Wegener (1880 – 1930), die de vorming van de continenten en oceanen bestudeerde, noemde het Pangea. Ongeveer 255 miljoen jaar geleden kwam de geografische breedte van de toenmalige bijbehorende regio, wat nu Midden-Europa is, ongeveer overeen met die van het huidige Noord-Afrika.

Het vlakke land werd herhaaldelijk overspoeld door de Zechsteinzee. Zand en puin spoelde aan op de kust. Vandaag de dag zijn de strandsedimenten die zich hebben verstevigd tot zandsteen te vinden als Zechstein-conglomeraat aan de zuidelijke rand van de Harz. Naarmate de zee verder oprukte en dieper werd, ontstond er een zwart slib: het huidige koperleistein. Daarna werd de zee weer ondiep en er ontstonden kalkachtige afzettingen. Van tijd tot tijd werd de verbinding met de open oceaan onderbroken. Onder de heersende klimatologische omstandigheden verdampte het water geleidelijk aan. De daarin opgeloste zouten werden op de zeebodem afgezet. Dit proces herhaalde zich meerdere malen en leidde tot de vorming van dolomietlagen en tot de vorming van de machtige gips- en anhydrietafzettingen in de zuidelijke Harzer Zechstein-gordel en de steen- en kaliumzouten in het binnenste van het Thüringer bekken. Alle rotsen van het Zechstein waren en zijn van groot economisch belang.

Het koperleistein werd al in de Bronstijd gebruikt. Dolomiet werd gebruikt als werksteen voor de bouw van massief metselwerk, zo ook voor de stadsmuur van Nordhausen. De enorme dikte en de gevarieerde vorming van de anhydriet- en gipsafzettingen maakten het sinds de Middeleeuwen tot een gewilde grondstof. Gips als mortel werd al ingezet bij Middeleeuwse gebouwen. Het werd onder andere gebruikt als materiaal voor de bouw van dorpskerken. Daarnaast werd gips onder de naam albast tot ver in de 20^e eeuw gebruikt voor artistieke werken.

Anhydriet als grondstof voor de productie van zwavelzuur werd tot 1990 gewonnen. Gips en anhydriet spelen ook vandaag nog een belangrijke rol als ruw materiaal, vooral in de grondstoffenindustrie (bijv. gipskartonplaten).

Informatiepunten

Eetgelegenheden en Overnachtingsmogelijkheden

Hotel & Restaurant Kalkhütte
Urbach – Alter Stolberg
www.kalkhuetten.com

☎ **0049 36333 - 60870**

Pension „Rüdigsdorfer Schweiz“
Nordhausen, OT Rüdigsdorf
www.forst-ruedigsdorf.de

☎ **0049 3631 - 47580**

Ferienhotel „Wolfsmühle“
Nordhausen, OT Rodishain
www.wolfsmuehle.de

☎ **0049 34653 - 348**

REGIONALVERBAND HARZ E.V.

Het Regionalverband Harz is een non-profit samenwerking van de districten Goslar, Göttingen, Harz, Mansfeld-Südharz, Nordhausen en de Werelderfgoedstad Quedlinburg. Doelstelling van de vereniging is de ondersteuning van kunst en cultuur, monumentenbescherming en -zorg, natuurbescherming en landschapsonderhoud, internationale eensgezindheid, tolerantie op alle gebieden van cultuur en de verstandhouding tussen diverse volkeren, maar ook de leefbaarheid in de omgeving. Omgezet worden deze doelstellingen o.a. door de samenwerking van de natuurparken in de Harz. De door 130 leden ondersteunende Regionalverband Harz is daarnaast verantwoordelijk voor het UNESCO-Geopark in het 6.202 km² grote zuidelijke gedeelte.

Uitgever: Regionalverband Harz e. V., Hohe Straße 6, 06484 Quedlinburg
☎ 0049 3946 - 96410, E-Mail: rvh@harzregion.de
1. oplage

© Regionalverband Harz e. V.
Quedlinburg 2020. Alle rechten voorbehouden.

www.harzregion.de

Internet:

Auteurs: Dipl.-Geol. Helmut Garleb & Dr. Klaus George

Foto's: Dr. Klaus George & Hotels

Lay-out: Design Office Agentur für Kommunikation Bad Harzburg

Vertaling: Aletta Jaeckel

Met vriendelijke
ondersteuning:

Freistaat
Thüringen

Ministerium
für Umwelt, Energie
und Naturschutz